

KAMENE KAPIJE MUSLIMANSKIH KUĆA U MOSTARU

Salih Rajković

U bogatu graditeljsku baštinu grada Mostara uvrštavaju se kamene kapije¹ koje, iako malobrojne, predstavljaju značajan spomenički fond. Ova kamena zdanja na avlijskim (dvorišnim) zidovima, izvedena na svod ili kako kažu stari majstori »na ćemer«,² mala su graditeljska ostvarenja u mostarskim sokacima, pogotovu kada su ukrašena motivima sa srednje-vjekovnih spomenika, stećaka.

Kapije su izgrađene od pomno klesanog kamena miljevine ili tenelije (oolitski krečnjak), rukom domaćeg klesara, dundera, koji je vještinu klesanja učio od oca ili susjeda. Imena tih klesara ostala su nepoznata jer se nisu upisivali na svoja rukodjela.

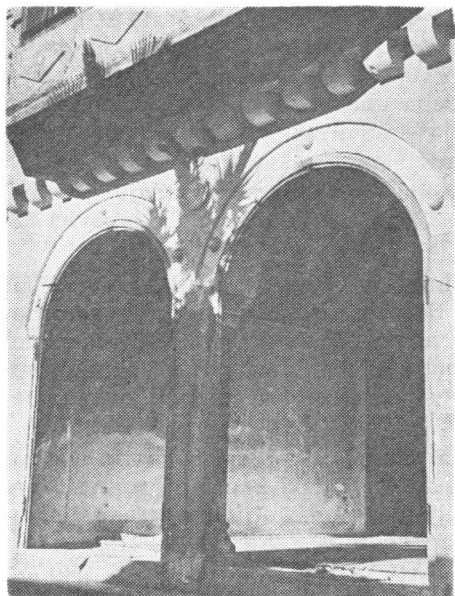
Kamene svodove obrađivao je u nas A. Freudenreich³ dotakavši se ovih graditeljskih elemenata u narodnoj arhitekturi na području Dalmacije, Istre i nešto malo Hercegovine. A. Kadić⁴ obrađujući seosku kuću u Bosni i Hercegovini nije se upustio u pojavu kamenih kapija na stambenim kućama. Sa područja susjedne Albanije F. Nopcsa⁵ pominjući kule opisuje kapije na ovim objektima.

Naš je cilj prikazati prisustvo kamenih kapija u gradu Mostaru kojih najviše ima na muslimanskim kućama, kao i na sakralnim i obrambenim objektima. No, neće biti suviše ako kažemo da ih ima u Trebinju, Stocu, Počitelju, Blagaju, Ljubuškom kao i nekim selima oko ovih gradova dokle je dopirao uticaj gradskog zemljoposjednika. Kapija ima također i u Bosni.

Da bismo ovoj pojavi dali širi značaj, potrebno je istaknuti da su hercegovački investitori, prilikom gradnje javnih ili drugih objekata, često tražili dubrovačke majstore, regrutirane, često, iz Popova Polja. C. Fisković⁶ daje dosta podataka o djelatnosti dubrovačkih majstora u Bosni i Hercegovini i nekim objektima u Mostaru. Dubrovački graditelji, na poziv ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina dolaze u Počitelj 1465. godine, utvrđuju ga prenoseći graditeljska dostignuća Republike sv. Vlaha.⁷ Prilikom izgradnje trebinjskog kastela, Banvira, dubrovački majstori uzimaju vidnog učešća.⁸

Iz navedenih primjera vidi se koliki je graditeljski uticaj u Bosni i Hercegovini susjedne Dalmacije. Ne treba zaboraviti da su turski graditelji i direktno prenosili graditeljska dostignuća mediteranskog područja.

Poslije pada Blagaja 1466. godine⁹ i malo naselje Koprülhisar (mostovna utvrda), kasniji Mostar, pao je u turske ruke. Urbanistička koncepcija Mostara imala je karakter nove vlasti; oko bogomolja podiže se mahala (gradska četvrt), posebno se razvija čaršija kao trgovački dio grada, glavne ulice, trгови i ostali javni objekti.

Kuća Muhameda Muslibegovića iz 1871. g. u Mostaru

Kuća obitelji Rudinac u Mostaru sa tri natpisa arabicom

Kamenih kapija nema u najstarijem dijelu gradskih sokaka Ramića i Čemalovića sokaku. Po svemu sudeći, Karadžobeg, utemeljitelj najljepše mostarske džamije,¹⁰ dao je na medresi (vjerskoj školi) u drugoj polovini XVI stoljeća sagraditi jednu od prvih kamenih kapija u Mostaru. Poslije, tijekom izgradnje, na kuli Halebiji, u vrijeme gradnje Starog mosta 1557—1566. godine, vjerojatno graditelj Hajrudin, podiže kapiju manjih dimenzija na istočnoj fasadi kule. Otada se u Mostaru podižu kapije, od kojih se do danas očuvalo samo dvadesetak. Neke su nedavno porušene.

S obzirom na urbani razvoj Mostara od XV do kraja XIX stoljeća, grad je imao svoga mimar-agu (gradski inženjer i urbanista)¹¹ koji je vodio urbanističke i građevinske poslove, a imao je i zadatak da podiže javne

objekte trajne vrijednosti među kojima su bile i kamene kapije. To se vidno primjećuje na sličnosti nekoliko najljepših kamenih kapija u Mostaru.

Mostarska lijeva obala urbanistički se formirala prije desne obale koju stari Mostarci nazivaju »Prička strana« ili »Priko«, po čemu se vidi da je kasnije nastala i dobila gradski karakter. Dok su kapije na lijevoj obali skromnije, na desnoj obali imamo bogatije i ljepše, a jedna ima i tri natpisa arapskim pismom.¹²

Većina kamenih kapija izgrađena je na vanjskom zidu avlije. Međutim, ima ih i na tzv. drugoj avliji, kao kod Čelebića kuće na Luci, a ima ih i na fasadi same kuće. Običaj je bio kod imućnih Muslimana u Mostaru da imaju glavna ulazna vrata, malu avliju kao predprostor, pa ulaz, vrata u drugu avliju, kuću. To je zbog toga da se ženska čeljad zaštiti od upada nepoznate osobe, pa se takva osoba najavljuje iz prve avlije. Evo primjera kako koncepcija gradnje kuće mora biti prilagođena običajima njihovih žitelja. Posjetilac nije smio ni čuti ženski glas, a kamoli vidjeti ženu nepoznatog čovjeka.

Na Luci, južnoj mahali Mostara, kapije »na ćemer« pripadaju porodicama: Novo, Riđanović, Čelebić, Puzić. Nove su iz Novog, Riđanović iz Crne Gore, Puzići iz Stoca.

Na desnoj obali Neretve, sučelice Luci, u Donjoj mahali bio je lijep broj bogatih zemljoposjednika, aga. U Bišćevića sokaku su dvije kamene kapije, izvedene kao portal. Na jednoj je pet, a na drugoj četiri kamene jabuke. Bišćevići su bili krupni zemljoposjednici u Hercegovini, a imali su i kulu u Gabeli. Da li ova mostarska porodica vuče lozu od srednjovjekovne porodice iz Bišća kod Mostara¹³ predmet je daljih istraživanja.

Porodica Vučijaković u Zahumu ima jednu od najljepših kapija u gradu. Nekoliko vojnih zapovjednika, koji su bili gradski kapetani, regrutirano je iz ove mostarske porodice.¹⁴ Na Vučijakovića džamiji ima graditeljskih elemenata koji su u direktnoj vezi sa Dalmacijom.¹⁵

U Cernici, mahali na desnoj obali Neretve, porodica Rudinac, porijeklom iz Plane kod Bileće, izgradila je dvije kamene kapije. Glavna je ljepša, sa tri natpisa arabicom. I danas se u avliji čuvaju tri kamena vezala za konje. Druga kapija je vodila u gospodarski dio kuće i zbog toga je ova skromnija. Porodica Kazazić u istoj mahali podigla je najskromniju kamenu kapiju; samo kameni ćemer u zidu koji gleda na sokak.

U mahali Balinovac, na desnoj obali Radobolje, porodica Šabić ima jednu od najizrazitijih kapija. Ona je sa kamenim portalom, oivičena kamenim vijencem, ukrašena iznad svoda u portalu sa tri kamene jabuke i dvije šestokrake rozete. Ovo je i najljepša kamena kapija u gradu. Na mostarskoj tabhani (kožari), bivšem jeničarskom odžaku, nalazi se kamena kapija na kojoj su dvije kamene jabuke.¹⁶

Na biskupiji u Vukodolu, zapadnom dijelu Mostara, podignuta je kamena kapija, sa križem na tjemenu svoda i ukrasom u kamenu koji susrećemo na hrastovoj gredi ulaznih kućnih vrata muslimanskih kuća.

Muslibegovića kuća u Mazoljicama, koja posjeduje građevinsku dozvolu izdanu 1571. god. od mostarske beledije (općine), na fasadi kuće ima dva

jednaka zasvođena ulaza sa centralnim stubom, u vidu kamene kapije sa po tri kamene jabuke na svakom svodu.

Kamene kapije imale su masivna hrastova, dvokrilna vrata sa po jednim zvekirom i brojnim kovačkim ekserima sa velikim glavama.

Pošto se na mostarskim kamenim kapijama kao glavni ukras javlja jabuka, motiv koji se javlja ne samo na stećcima¹⁷ nego i na grobu turskog sultana Mehmeda I (1413—1421) u Bursi, a nalazimo ga i na mostarskom Starom mostu iz 1566. godine, to je ovaj motiv postao dekoracija i profanih objekata.

I danas se u Bosni i Hercegovini na drvene križeve, kod katolika i pravoslavnih, stavljaju prave jabuke,¹⁸ pa nas ova pojava upućuje na nastavak tradicije i uticaja sa Istoka.

Kamene kapije u Mostaru nastale su pod uticajem susjedne Dalmacije ili su ih direktno prenijeli graditelji javnih građevina u Mostaru. Njih treba proučavati i čuvati od propadanja i uništavanja.

U mostarskim mahalama Balinovcu, Zahumu i Cernici, za vrijeme turske uprave, vode Radobolje bile su razvedene po baštama i avlijama, koje su svojim žuborom, preko kamenih đeriza (vodeni kanali), u sjeni avlija, iza kamenih kapija, dočaravale »patio« španjolskih domova mauriskog doba.

BILJEŠKE

¹ A. Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo 1963, str. 393.

² A. Škaljić, o. c. str. 188.

³ A. Freudenberg, Narod gradi na ogoljenom krasu, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Zagreb — Beograd 1962, str. 80.

⁴ A. Kadić, Starinska seoska kuća u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1967.

⁵ F. Nopcsa, Haus und Hausrat, Sarajevo 1912.

⁶ C. Fisković, Dalmatinski majstori u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, Izdanja muzeja grada Zenice III, Zenica 1973, str. 159.

⁷ H. Kreševljaković i H. Kapidžić, Stari hercegovački gradovi, Naše starine II, Sarajevo 1954, str. 11.

⁸ H. Kreševljaković i H. Kapidžić, o. c. str. 16.

⁹ V. Corović, Historija Bosne, SKA, Beograd 1940, str. 582.

¹⁰ A. Nametak, Karadžozbeg i njegovo doba, Novi behar, Sarajevo 1933, broj 3—4.

¹¹ H. Kreševljaković, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463—1878) II, Mostar, ZZNŽIO, Zagreb 1951, str. 73.

¹² H. Hasandedić, orijentalist iz Mostara (prvi slijeva: On /Bog/ je vječni stvoritelj, nema drugog osim njega, drugi: O ti, koji si riznica dobrote /Bože/ spasi nas od onoga čega se bojimo). Treći natpis je nepročitan. Na ovome se autoru prevoda zahvaljujem.

¹³ M. Vego, Naselja bosanske srednjovjekovne države, Sarajevo 1957, str. 14, 15, 16.

¹⁴ H. Kreševljaković, o. c. str. 73.

¹⁵ C. Fisković, o. c. str. 163, fitografija, Prozor gotičko-baroknog upliva na Vučijakovića džamiji u Mostaru.

¹⁶ H. Kreševljaković, o. c. str. 95.

¹⁷ M. Wenzel, Ukrasni motivi na stećcima, Sarajevo 1965, str. 133.

¹⁸ S. Rajković, Terenske pribilješke iz 1976—1978.

PORTES EN PIERRE DE MAISONS MUSULMANES A MOSTAR

Salih Rajković

L'auteur énumère et décrit les quelques ouvertures-portes en pierre — surmontées d'un arc — qui se sont conservées à Mostar. Elles subsistent surtout dans les maisons musulmanes, les constructions religieuses et fortifiées. Exécutées en bonne pierre taillée, ornées de motifs inspirés par les »stetchaks« (pierres tombales médiévales), ainsi que par des motifs turcs, elles sont l'oeuvre d'artisans inconnus, appelés »dunders«. On considère que la plus ancienne porte de Mostar est celle de la médressa (école religieuse) qui remonte à la seconde moitié du XVIes. Etant donné l'activité des maîtres de Dubrovnik en Bosnie Herzégovine médiévale, et précisément sur certaines constructions de Mostar, l'auteur est d'opinion que ces portes ont été construites sous l'influence de la Dalmatie voisine ou bien que des constructeurs de monuments publics les ont directement transportées à Mostar, ce qui reste à étudier.